

Ніка О. І., д. філол. н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕПІСТЕМІЧНА МОДАЛЬНІСТЬ «РУСЬКОМОВНИХ» ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК РАНЬОМОДЕРНОГО ЧАСУ

У статті проаналізовано вияви епістемічної модальності в «руськомовних» дискурсивних практиках ранньомодерного часу. Схарактеризовано актуалізацію нових практик у XVI–XVII ст., що зумовлені соціокультурними чинниками. Визначено полеміку і проповідництво як нові «руськомовні» дискурси. Обґрунтовано їх спільність і відмінність у реалізації діалогізму, що позначилося на вираженні епістемічної модальності.

На прикладі функціонування дієслівних форм знати, вгадати, розуміти, що є виразниками епістемічної модальності, встановлено розширення вказівок на епістемічні модуси полеміста/проповідника і вірян для досягнення ними повноти розуміння і засвоєння релігійних понять, динаміку інтерактивності, персвазійності в дискурсивній діяльності. Визначено зв'язки епістемічної модальності з достовірністю та евіденційністю.

Ключові слова: епістемічна модальність, дієслова, проповідницька і полемічна дискурсивні практики XVI–XVII ст., ранньомодерний період в Україні.

Постановка проблеми. Однією з ознак нових дискурсивних практик ранньомодерного часу є розширення в них вказівок на епістемічні модуси автора (полеміста/проповідника) і вірян. Дослідження цього питання загалом передбачає «історико-лінгвістичні пресупозиції»: встановлення історичних змін дискурсивних практик як реакцію на соціокультурні чинники, актуалізацію «руськомовних» проповідництва і полеміки в XVI–XVII ст., розширення діалогізму, інтерактивності та ін.

Епістемічну модальність досліджували в різних лінгвістичних аспектах [Арутюнова 1988; Блох, Аверина 2011;

Дмитровская 1988; Скибицька 2004; Шатуновский 1988; Cornillie 2009; Drubig 2001; Kiefer 1994; Palmer 1990; Palmer 2001; Smith 2003]. Деталізований аналіз її виявів здійснений на основі значного за обсягом корпусного матеріалу [Падучева 2016].

У цих працях епістемічну модальність трактують у широкому та вузькому форматах. У широкому сенсі епістемічна модальність передає ставлення мовця до повідомлюваного, що наближає її до визначення модальності загалом. Вузьке її розуміння як модусу знання відзначаємо в лінгвістичних традиціях Н. Арутюнової [Арутюнова 1988, с. 123], її послідовників [Дмитровская 1988; Шатуновский 1988 та ін.].

Епістемічну модальність також трактують як таку, що відображає ступінь повноти і характер знань мовця про подію: вона «належить до системи модальних граматичних категорій і відображає оцінку мовцем ступеня ймовірності того чи іншого факту» [Аверина 2010, с. 8], що зближує її з персуазивністю. Крім цього, дослідники неоднаково трактують епістемічність та епістемічну модальність.

Основний акцент, який відрізняє сучасні дослідження, – це розкриття епістемічної модальності у вимірах тексту, дискурсу. У розгляді епістемічних виявів модальності особлива роль належить суб'єктивності [Nuys 2001], що виявляє модуси автора в дискурсивних практиках. Останні вивчаються в динаміці, з урахуванням принципів «культурного знання» (термін М. Фуко).

У XVI–XVII ст. зростає роль епістемічного чинника в нових дискурсивних практиках, які є відгуком на соціальні запити часу і впливають на зміну текстотворення, на творення «нової» літературної мови («руська літературна мова ранньомодерної доби» [Мозер 2018]). Визначення нових дискурсивних практик застосовано щодо «руськомовних» полеміки [Ніка 2009; Ніка 2019] та проповідництва [Ніка 2012].

Актуальність наукової проблеми полягає в тому, що лінгвістичне вивчення епістемічної модальності ще недостатньо здійснене в історичному вимірі й має охоплювати як історію розвитку засобів вираження, так і її роль у творенні нових дискурсивних практик в діячій.

Мета статті – з'ясувати вияви епістемічної модальності в «руськомовних» полемічній і проповідницькій практиках ранньомодерної доби.

Завдання статті – схарактеризувати дискурсивну реалізацію епістемічних дієслів *знати, в'єдати, розум'єти* у проповідях і полеміці XVI–XVII ст.; визначити зв'язок епістемічності, персуазивності та евіденційності.

Методика і методи дослідження. Із основних лінгвістичних методів застосовано дискурсивний і контекстуально-інтерпретаційний. Методика діалогічної інтерпретації тексту спрямована на з'ясування дії принципів інтерактивності та діалогічності в дискурсивних практиках ранньомодерної доби, встановлення спільних і відмінних ознак полемічного і проповідницького дискурсів у XVI–XVII ст., особливостей виявлення в них епістемічної модальності.

Джерельну основу дослідження становлять проповіді другої половини XVII ст. (Й. Галятовського та А. Радивиловського), полеміка межі XVI–XVII ст. (Отпис» Клірика Острозького, «Апокрисис» Христофора Філалета).

Як зазначалося, епістемічність розглядаємо «як результат когнітивного процесу мовця, спрямованого на відображення в тексті знань, інференції, власної думки» [Ніка 2011, с. 22].

Це загальне визначення конкретизується щодо низки умов: особливостей дискурсивної діяльності автора, різновиду дискурсу та типу епістемі. Для прикладу: різні аспекти вивчення когніції *віра* представлені в сучасних працях [Лингвокультурологические 2018].

У ранньомодерну добу нові вимоги до текстотворення позначилися і у виявах епістемічної модальності. У полемічному і проповідницькому дискурсах, що реалізують когніцію *віра*, розширюються вказівки на епістемічні стани автора/читачів, які розкривають суб'єктивність/інтерсуб'єктивність у процесі розуміння сакральних сенсів. Розвиток нових практик зумовлений суспільними запитами часу, культурними і мовними контактами з європейським простором.

Безперечно, варто визначати жанрову єдність, наприклад, проповіді, у середньовічній і бароковий періоди [Зема 2004; Кого

наслідували], уже ж у XVI–XVII ст. проповідь і полеміка також відображали нові форми спілкування.

В умовах релігійних контроверсій обидві практики переконували вірян, пояснювали і підтверджували повне розуміння положень віри, розбудовували діалогічну взаємодію та інтерактивність. Для цього застосовувалася аргументація, інференція, пояснення за аналогіями, новими і неочікуваними для вірян. Особливість полемічної дискурсивної практики – у спектрі діалогічних відношень, у тому числі з опонентами. Полемічні акценти менш виражені у проповідницьтві.

Звернемо увагу на дієслова *знати*, *вѣдати*, *розумѣти*, що експлікують епістемічний модус автора/читача в ранньомодерних дискурсивних практиках. Частотність цих дієслів зафіксована у покажчиках слів і словоформ, укладених нами до перевидання проповідей А. Радивиловського (Рад.) та полемічного твору Клірика Острозького (Отпис).

Для аналізованих дискурсивних практик характерне вживання дієслова *знати*¹ у висловленнях зі сполучником мети (*абы/абысмо знали*), а також із фразеологічним *дати знати*.

Дієслово *знати* у висловлюваннях зі сполучником мети *абы/абы(с)мо* виконує роль маркера, що характеризує епістемічний модус мовця (читача), який з'ясує символічний вимір тлумачення: **Тыѣ тѣды три непрѣатели дла того на се(м) пѣти пелгримована нашегѣ сѣтъ постановлени, заборонаячи намѣ восхожденїа до Нѣа, абысмо знали, же трѣднѣ естѣ до навѣта Цр(с)тво Нѣсноѣ** (Рад., 694). Казнодія тлумачить розуміння складного релігійного поняття, сутність якого розкрита в диктумі, вираженому наступним підрядним з'ясувальним реченням.

Вказівка на епістемічний стан мовця/читачів є основною, тому цей фрагмент висловлення зазвичай не поширюється іншими словами: **Мѣры тѣды князь кѣхарскїй, то естѣ кѣхминстрѣ царскїй розвалилѣ; абы(с)мо знали, же гды постомѣ и воздержанїемѣ чрева не оумерцвляемѣ, добродѣтели тратим(ѣ)** (Рад., 182 зв.).

У фразеологічному *дати знати*² смисл 'повідомляти' редукується, коли вже вжито дієслово мовлення, тому основним є

¹ Знати (СУМ, вип., с. 96-100).

трактування розуміння символічного сенсу повідомлюваного казнодією, що поширюється на коло читачів/слухачів: **Колом(ъ) цаств(ъ)є філіософъ назвалъ дам того, абы дам(ъ) знати, же клопоти, оутиски, скорби, бѣди, не скончатса на земли, ажъ хуба по смерти** (Рад., 170 зв.). Як і в попередньому випадку, тут також використовується сполучник мети **абы**.

У таких висловленнях взаємодіють смисли непрямої евіденційності, достовірності та епістемічної модальності. Дискурсивні особливості фразеологічного *дати знати* відзначаємо у переході від цитування до інтерпретації, виведення і пояснення актуалізованих смислів казнодією для сприйняття вірянами теми казання: **Бей рвдъ не исходитъ, токмо мѣтвю и постомъ, слѣхачъ православный. Тылкв абы чрез(ъ) тоє дамъ знати, же кто хоче(т) звѣтажити дѣволо(в), ктѡ хочетъ на(д) ними трѣумфовати; того доказат(и) без(ъ) мѣтвы и постѣ жаднымъ способомъ не можетъ** (Рад., 179).

Модус *дати знати* містить згорнуту тему, відому з попереднього контексту і пресупозиції. Анафоричні зв'язки реалізуються займенниками **тоє... что (що)**. *Дати знати* передає смисл епістемічності та вказує на зв'язок з непрямою евіденційністю і ступенем достовірності (у другому випадку – високий ступінь достовірності (категорична достовірність)): **През(ъ) что шный філіозофъ давалъ знати, же самое мѣкъ припомнен(ъ)є и памѣ(т)ка, еств оудю, которою грѣшникове ш(т) пополнена грѣховъ гамоваными и задержаными бывають** (Рад., 1119); **вє(д)лѣгъ овыхъ словъ Писанїа: тремисты мѣжъ локавшими водѣ спѣсѣ вы. и предамъ Мадїама в(ъ) рѣкѣ твою. пре(з) що дамъ знати премѣдрїй гетманъ, же гетманы коли идѣ(т) до потребы з(ъ) непрїателемъ, повинны в(ъ) войскѣ своимъ чинити бракъ, и такихъ молодцовъ выбирати до поткана са з(ъ) непрїателемъ, которїи бы чола своего не крыли, которїи бы ш(т) важне на непрїатела натирали** (Рад., 1586).

² Дати знати (СУМ, вип. 122, с. 99)

Персональність/імперсональність повідомлюваного граматично модифікується формами минулого часу *давалъ/далъ* (*знати*, безособовою формою *-но давано знати*, дієприслівником *даючи знати*: *а кто жъ? Наѡзарданъ*), то єсть, *Кѡхаръ. чрезъ* що *давалъ знати*, ніжъ *нѣчогѡ* не може(т) быти *снаднѣйшогѡ бѣсѡ*, которогѡ *фѣгѡрою* былъ *Навходонѡсоръ* царъ, до збѣренѡ дѣши нашеи, и до спѣстошенѡ домѡвъ ей, *добродѣтелей, такѡ оугодіе плоти* (Рад., 182).

Функціювання безособової форми на *-но давано знати* контекстуально уточнено вказівкою на епістемічний модус мовця *дорозѡмѣваюсѡ*³ (1 ос. одн. теп. часу), що розкриває розуміння цитованого джерела казнодією: *дорозѡмѣваюсѡ*, ніжъ *презъ* тоє *даванѡ знати*, же в(ъ) *Новой Благ(ѡ)ти до захова(н)ѡ ч(ѣ)тѡсти*, такъ *дѣевной*, такѡ и *телесной*, двѣ речи *потребныє мѣли быти*, *повстагливость плоти*, и *смиреніе ср(ѡ)ца* (Рад., 224).

У висловленнях із дієприслівниковим *даючи знати* персональний дейксис автора зредукований, а символічний смисл він виводить безпосередньо із цитати, що визначає зв'язок епістемічності з категоричною персуазивністю та непрямою евіденційністю: *Іванъ сѣтый въ своемъ ѡ(т)кровеніи* *пекло называетъ* *точиломъ Бжіймъ*, *рекши*: *Той поперегъ точилѡ вина гарости гнѣва Бга вседержителя. Даючи знати*, же такѡ в(ъ) *прасахъ винныхъ* *рѡзныи гагоды посполѡ сѡ з(ъ) собою мѣшаютъ*, *посполѡ толкѡютъ* *сѡ* и *стираютъ* (Рад., 1115).

Епістемічний маркер *даючи знати* встановлює «різносуб'єктність» висловлень: він смислово стосується не лише цитованого св. Іоанна, а проповідника, який «продовжує» інтерпретацію цитати. Актуалізацію смислу передає дієприслівник теперішнього часу *даючи (знати)*, тоді як дієприслівник на позначення мовлення в минулому часі *рекши* фіксує цитату. У дискурсивному плані епістемічний маркер, виражений фразеологізмом, містить вказівку на вивідність наступного висловлення.

³ Дорозумѣтися – ‘догадатися, додуматися’ (СУМ, вип. 8, с. 146).

Інференція є характерною також для полеміки, що зближує її з проповіддю. Так, в «Апокрисисі» вивідність розкривається модусним знати з анафоричним словом: *ω(τ)τολα знати же яко не всюгда першее мѣсце мѣла на синуде(χ) рим(ъ)скій вискупъ, такъ ани права жадного трывалога на тоє першее сѣданье не мѣ(л)* (Апокр., 264).

Аналізовані дієслова передають епістемічні стани мовця й слугують риторичним прийомом, спрямованим на спростування аргументів опонента і протиставлення йому достовірних доказів у полеміці.

У проповідях виразники епістемічної модальності також спрямовані на досягнення контактновстановлювальної та персвазійної функцій. Для активізації пізнавальної діяльності вірян у процесі трансляції та засвоєння постулатів віри використовуються різні типи висловлень – питальні, імперативні.

Висловлення з наказовими формами 2 ос. мн. *вѣдайте* характеризують риторичні прийоми складання і виголошення проповіді. Епістемічні дієслова становлять модусну частину, часто зі звертаннями: *Братіє, вѣдайте тоє, же ω(τ) крѣпкагѡ исходитъ слад(ст), же ты(м) тылkw слава Нв(ѣ)наа дана бываетъ, что на(д) свѣтом(ъ), тѣлом(ъ), и діаволо(м) звѣтазтво удержють* (Рад., 227). В імперативних конструкціях вони передають смисл необхідності: *Вѣдайте тоє, же шшѡквиваетеса ѡфѣры приносачи сввимъ лживымъ богѡм(ъ)* (Рад., 65), що конституює тип дискурсу, який визначає когніція *віра*.

Епістемічне дієслово *розумѣти* є домінантним у дискурсивній діяльності проповідників і полемістів ранньомодерної доби. Розуміння набуває епістемічного виміру, трансформуючись у можливість пояснення питань віри та екслікації епістемічного модусу автора: *розумѣю же на выводахъ въ припомененыхъ пытанья(χ) оугаеныхъ можемъ мѣти досытъ, звлаща кгда жъ са тожъ и ниже с пришлыхъ роздѣловъ тымъ значнѣй оказовати боуде(т)* (Апокр., 113).

Діалогічність полеміста з опонентом побудована у формі запитань, відповідь на яку полеміст формулював як достовірну: **А**

w wной згодѣ, в которой вежа вавилон(ъ)скаа бѣдована, тако *розѣмѣешъ* (Отпис, 6 зв.).

У проповіді персвазійність так само маркувалася вказівкою на персональний дейксис казності: епістемічний модус виражений особовою формою теперішнього часу *розумѣю* (1 ос. одн.) у відповіді на запитання: **W(т)кѣль бы то была такаа сладость? Розѣмѣю же не инный гла(с) выходилъ з(ъ) оустъ Бжїихъ, тылако сей: W(т) крѣпка(г) [о], w(т) Антѣнїа раба моего** (Рад., 227).

Епістемічне *розѣмѣете* (2 ос. мн. теп. часу) адресоване аудиторії, яка має сформувавши повне розуміння смислових домінант за темою казання. Запитання активізували продумування відповіді, яку підтверджував проповідник: **Чи то *розѣмѣете* слѣхачѣ, же тот(ъ) мечъ гнѣвѣ Бжогw не прагне(т) крови нашеї вылапа?** (Рад., 1079). Вони розкривали розуміння релігійних понять, які проповідник вважав за необхідне зацентувати і підтвердити в дискурсивній діяльності. Це «суб'єктивний» процес трансляції та засвоєння постулатів віри у «людському просторі».

Співучасть автора та вірян у з'ясуванні релігійних смислів виражена епістемічною можливістю (дієслово 1 ос. мн. теп. часу) *можемо розумѣти*: **Можемо зрозѣмѣти тоє з(ъ) двоухъ братовъ, Ісава и Іакѣва** (Гал., сѣс). Проаналізовані епістемічні дієслова використовуються в нарації проповіді.

Висновки. У ранньомодерну добу зростає роль епістемічної модальності в нових проповідницькій і полемічній дискурсивних практиках. Епістемічні дієслова експлікують епістемічний модус автора, який висловлює розуміння, пояснення релігійних сенсів спільно з вірянами. «Суб'єктивність» стосується повноти розуміння для засвоєння постулатів віри. У цих типах дискурсу епістемічна модальність корелює з непрямою евіденційністю та категоричною персвазійністю.

Перспективи дослідження – у вивченні взаємодії епістемічності з іншими категоріями в різних типах дискурсу, дослідженні розвитку засобів вираження епістемічної модальності, з'ясуванні дискурсивних трансформацій (наприклад, у «Зерцалі Богословїї» (1618) К. Транквіліона-Ставровцеького).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аверина А. В.* Стилистический аспект функционально-семантического поля (на примере поля эпистемической модальности немецкого языка). Специальность: 10.02.04 германские языки; автореф. дис. докт. фил. наук. Москва, 2010. 39 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Типы языковых значений: Оценка, событие, факт. М.: Наука, 1988. 341 с.
3. *Блох М. Я., Аверина А. В.* Поле эпистемической модальности в пространстве текста. М.: МПГУ, 2011. 154 с.
4. *Дмитровская М. А.* Знание и мнение: образ мира, образ человека. *Логический анализ языка: Знание и мнение* / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. М.: Наука, 1988. С. 6–18.
5. *Зема В. Є.* Гомілетика та проповідництво в Україні 9–18 ст. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України. Київ: Наукова думка, 2004. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Gomiletyka>.
6. *Кого наслідували українські проповідники XVII ст. – греків, римлян чи поляків?* URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8342/Koho_nasliduvaly_ukrainski.pdf.
7. *Лингвокультурологические исследования. Логический анализ языка. Понятие веры в разных языках и культурах* / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, М. Л. Ковшова. Москва: Гнозис, 2018. 856 с.
8. *Мозер М.* Історія української мови. Київ, 2018. 29 с. (Бібліотека Ліббез).
9. *Ніка О. І.* Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. 446 с.
10. *Ніка О. І.* Теорія модусу в сучасній лінгвістиці. *Українська мова*. 2011, № 2. С. 19-29.
11. *Ніка О. І.* Барокова проповідь XVII ст. і розвиток староукраїнської літературної мови. *Studia Linguistica*. Вип. 6. 2012. С. 165-170.
12. *Ніка О. І.* Лексичні заміни в «Апокрисисі» Христофора Філалета. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2019. Том. 7. Str. 35-48.
13. *Падучева Е. В.* Модальность. *Материалы к Корпусной грамматике русского языка. Глагол*. Часть 1. Санкт-Петербурга: Нестор-История, 2016. С. 19-94.
14. *Потапенко А. С.* Семантико-синтаксические и прагматические свойства базисных эпистемических глаголов испанского и английского

языков: автореферат дис... канд. фил. наук. Пятигорск, 2003. 16 с. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01002618632.pdf.

15. *Скибицька Н. В.* Епістемічна модальність в англійській мові (діахронний аспект): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004. 21 с.

16. *Шатуновский И. Б.* Эпистемические глаголы: коммуникативная перспектива, презумпции, прагматика. *Логический анализ языка: Знание и мнение* / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. М. : Наука, 1988. С. 18–22.

17. *Brennan V. M.* Root and epistemic modal auxiliary verbs (1993). *Doctoral Dissertations Available from Proquest*. AAI9316625. URL: <https://scholarworks.umass.edu/dissertations/AAI9316625>.

18. *Cornillie B.* Evidentiality and epistemic modality: On the close relationship between two different categories. *Functions of Language* 16.1: 2009. Pp. 44-62.

19. *Drubig, H. B.* On the syntactic form of epistemic modality. University of Tübingen, 2001. 52 p.

20. *Kiefer F.* Modality. *The Encyclopedia of Language and Linguistics* / R. E. Asher (Ed.). Oxford: Pergamon Press, 1994. P. 2515-2520.

21. *Nuyts J.* Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*. Vol. 33, Issue 3, 2001. Pp. 383-400.

22. *Palmer F. R.* Modality and the English modals, 2nd edn. London: Longman, 1990. 220 p.

23. *Palmer F. R.* Mood and modality, 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press. 2001. 236 p.

24. *Smith N.* Changes in the Modals and Semi-modals of Strong Obligation and Epistemic Necessity in Recent British English. *Modality in Contemporary English* / R. Facchiretti, M. Krug, F. Palmer (Eds.). Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 2003. P. 241-266.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Апокр. – Христофор Філалет. Апокрисис, Острог: Друкарня К. Острозького, 1598. Стародрук Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, шифр Кир. 824.

Гал. – Галятовський Йоаникій. Ключ разумѣнія. Львів: Друкарня М. Сльозки, 1665. Стародрук Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, шифр Кир. ЗІ № 420.

Отпис – Діалогізм в історичних вимірах староукраїнського часу: **W**(т)пись Клирика **W**стро(з)ского / Підгот. наукового

- дослідження, тексту, покажчиків О.І. Ніка. Київ: Освіта України, 2016. 238 с. (XLIV с., 63 л., 66 с.).
- Рад. – Радивилівський Антоній. Барокові проповіді XVII століття / Підгот. наук. дослідження, тексту, покажчиків Оксана Ніка, Юлія Олешко. Київ, 2019. XIV + 381 с.
- СУМ – Словник української мови XVI ст. – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України, Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича / Д. Гринчишин та ін. (відп. ред.). Львів, 2001. Вип. 8.; 2005. Вип. 12.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2020 р.

*Nika O. I., Dr. habil., Prof.,
Institute of Philology of Taras Shevchenko KNU, Kyiv*

EPISTEMIC MODALITY OF THE RUTHENIAN DISCOURSE PRACTICES IN THE EARLY MODERN PERIOD

The article analyzes the influence of epistemic modality on the change of discourse practices in Ukraine in the early Modern period. It explores discourse practices of the 16th and 17th centuries in their dynamic state applying the principles of 'cultural knowledge' (the term introduced by M. Foucault).

The paper discusses the common and distinctive features of realizing epistemic modality in polemical and homiletic discourses. The author argues that they are new discourse practices, which appeared as a result of compelling social needs arising in the 16th and 17th centuries, while the functions of the literary language of the time, the Ruthenian language, enhanced.

The study shows that in the discourse practices, religious notions were conceived through demonstrating epistemic states of the author / readers that reveal the subjectivity / intersubjectivity in conception, interpretation, and understanding the postulates of faith. The paper proves that epistemic modality is interlinked with certainty, evidentiality, and inferentiality.

*The article focuses on the epistemic verbs *знаму* (to know), *відаму* (to be aware), *розуміму* (to understand) which explicate the epistemic modus of the author in these discourse practices and perform phatic and persuasive functions. Thus, the paper considers discursive features of the phraseological unit *даму знаму* (let sb know), signaling the transition from a quotation to an inference, an explication of the message of the preacher. The study also*

presents grammatical modifications of the phraseological unit: the past tense forms (давал/дал знати), the impersonal form -но (дано знати), participle (даючи знати). The author establishes the link between the epistemic *в'єдм* with indirect evidentiality and certainty. The author also shows the dominant of the epistemic verb *розум'єти* in the discourse of the polemicists and preachers of the early Modern period.

Key words: epistemic modality, verbs, homiletic and polemical discourse practices of the 16th and 17th centuries, early Modern period in Ukraine.

REFERENCES

1. *Averina, A. V.* (2010). Stilisticheskii aspekt funktsionalno-semanticheskogo polia (na primere polia epistemicheskoi modalnosti nemetskogo yazyka). *Specialnost: 10.02.04 - germanskiie yazyki; avtoref. dis. dokt. fil. nauk. Moskva*, 39 s. [in Russian].
2. *Arutiunova, N. D.* (1988). *Tipy yazykovykh znachenii: Otsenka, sobytiie, fakt. Moskva: Nauka*, 341 s. [in Russian].
3. *Blox, M. Ya., Averina, A. V.* (2011). *Pole epistemicheskoi modalnosti v prostranstve teksta: monografiia. Moskva: MPGU*, 154 s. [in Russian].
4. *Dmitrovskaia, M. A.* (1988). *Znaniie mneniie: obraz mira, obraz cheloveka. Logicheskii analiz yazyka: Znaniie i mneniie / Otv. red. N.D. Arutiunova. Moskva: Nauka*, S. 6–18. [in Russian].
5. *Zema, V. Ye.* (2004). *Gomilytyka ta propovidnytstvo v Ukraini 9–18 st. Encyklopediia istorii Ukrainy: T. 2: G-D / Redkol.: V. A. Smolii (golova) ta in. NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka*, URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Gomilytyka>. [in Ukrainian].
6. *Koho nasliduvaly ukrainski propovidnyky XVII st. – grekiv, rymlian chy poliakiv?* URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8342/Koho_nasliduvaly_ukrainski.pdf. [in Ukrainian].
7. *Lingvokulturologicheskiiie issledovaniia.* (2018). *Logicheskii analiz yazyka. Poniatie very v raznykh yazykakh i kulturakh / Otv. red. N. D. Arutiunova, M.L. Kovshova. Moskva : Gnozis.* 856 s. [in Russian].
8. *Moser, M.* (2018). *Istoriia ukrainskoi movy. Kyiv, 29 s. (Biblioteka Likbez).* [in Ukrainian].
9. *Nika, O. I.* (2009). *Modus v staroukrayinskii literaturnii movi drugoi polovyny XVI–pershoi polovyny XVII st. Kyiv.: KNU imeni Tarasa Shevchenka*, 446 s. [in Ukrainian].
10. *Nika, O. I.* (2011). *Teoriia modusu v suchasni lingvistytsi. Ukrainska mova., № 2. S. 19-29.* [in Ukrainian].

11. Nika, O. I. (2012). Barokova propovid XVII st. i rozvvtok staroukrainskoi literaturnoi movy. *Studia Linguistica*. Vyp. 6. S. 165-170. [in Ukrainian].

12. Nika, O. I. (2019). Leksychni zaminy v «Apokrysysi» Khrystofora Filaleta. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Tom. 7. Str. 35-48. [in Ukrainian].

13. Paducheva, E. V. (2016). Modalnost. *Materialy k Korpusnoi grammatike russkogo yazyka. Glagol*. Chast 1. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia, S. 19-94. [in Russian].

14. Potapenko, A. S. (2003). Semantiko-sintaticheskiie i pragmaticheskiie svoistva bazisnykh epistemicheskikh glagolov ispanskogo i angliiskogo yazykov: avtoreferat dis. ... kand. fil. nauk. Piatigorsk, 16 s. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01002618632.pdf. [in Russian].

15. Skybytska, N. V. (2004). Epistemichna modalnist v angliiki movi (diakhronnyi aspekt): avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04; Kyivskiy nacionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 21 s. [in Ukrainian].

16. Shatunovskii, I. B. (1988). Epistemicheskiie glagoly: kommunikativnaia perspektiva, prezumpcii, pragmatika. *Logicheskii analiz yazyka: Znanye i mnenie* / Otv. red. N. D. Arutiunova. Moskva: Nauka, S. 18–22. [in Russian].

17. Brennan, V. M. (1993). Root and epistemic modal auxiliary verbs. *Doctoral Dissertations Available from Proquest*. AAI9316625. URL: <https://scholarworks.umass.edu/dissertations/AAI9316625>. [in English].

18. Cornillie, B. (2009). Evidentiality and epistemic modality: On the close relationship between two different categories. *Functions of Language* 16.1: Pp. 44-62. [in English].

19. Drubig, H. B. (2001). On the syntactic form of epistemic modality. University of Tübingen, 52 p. [in English].

20. Kiefer, F. Modality. (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics* / R. E. Asher (Ed.). Oxford: Pergamon Press, P. 2515-2520. [in English].

21. Nuyts, J. (2001). Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*. Vol. 33, Issue 3, p. 383-400. [in English].

22. Palmer, F. R. (1990). Modality and the English modals, 2nd edn. London: Longman, 220 p. [in English].

23. Palmer, F. R. (2001). Mood and modality, 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press. 236 p. [in English].

24. Smith, N. (2003). Changes in the Modals and Semi-modals of Strong Obligation and Epistemic Necessity in Recent British English. *Modality in Contemporary English* / R. Facchiretti, M. Krug, F. Palmer (Eds.). Berlin and New York: Mouton de Gruyter. Pp. 241-266. [in English].

SOURCES

- Apokr. – Filalet Hristofor. Apokrysys, Ostrog: Drukarnia K. Ostrozkooho, 1598. Starodruk Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Shyfr Kyr. 824.
- Gal. – Galiatovskyy Joanykii. Kliuch razuminiia. Lviv: Drukarnia M. Sliozky, 1665. Starodruk Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Shyfr Kyr. 3I № 420.
- Otpys – Dialogizm v istorychnykh vymirakh staroukrainskoho chasu: O(t)pys Kliryka Ostro(z)skoho / Pidgot. naukovooho doslidzhennia, tekstu, pokazhchykiv O. I. Nika. Kyiv: Osvita Ukrainy, 2016. 238 s. (XLIV s., 63 l., 66 s.).
- Rad. – Radyvylovskyyi Antonii. Barokovi propovidi XVII stolittia / Pidgot. nauk. doslidzhennia, tekstu, pokazhchykiv Oksana Nika, Yuliia Oleshko. Kyiv, 2019. XIV + 381 s.
- SUM – Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. : u 28 vyp. / NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva imeni I. Kryp'iakevycha / D. Hrynychshyn ta in. (vidp. red.). Lviv, 2001. Vyp. 8; 2005. Vyp. 12.